

NÉMETH LAZLÓ UJ REGÉNYE. (*Kocsik szeptemberben*. Frankin.) nem emeli, de nem is ejti a szerzőt. Minden azon a magas vonalon megy tovább, ahova két ujabban megjelent regényével felkuszott. Az ut nem visz mélyebbre, viszont nem is emelkedik. S ha eredmény, hogy kitart az elért magasságokban, ezért azonban észrevehetőleg pihen. Mély lélegzetet vesz. Erre különben is szüksége: a könyv, bár onmagában is egész, nyitánya egy sokkal nagyobbak. S e sokkal nagyobb címe: *Az utolsó kísérlet*.

Nagyon jellemző ez a cím Németh Lászlóra. Jellemző az emberre és jellemző az íróra. Esszéi, regényei esszék és regények, azaz írásművek és formák, elérések és lezárások, de kísérletek is. Minden írása az is, aminek épp készül, de vállalkozás is. Valami nagy és komoly kaland, ami már túlhalad az írói formán. Nincs írónk, aki többre becsülné nála az írás önelvűségét, a szépség autonómiáját és nincs, aki nála tudatosabban tenné tui magát ezeken. Igazi kétnyelvű szerző. Csak épp az egyik nyelven kissé problematikus: írói önelvűségében mindig kirajzoltabb, mint a szándékaiban.

Itt, a *Kocsik szeptemberben* oldalain is kirajzoltabb (sőt már-már kirajzolhatatlanabb) a világ, mint a jelentése, jólehet az egész jelentésteli, a beállításokon mindig átgyűrődik a mondanivaló és mégis: — az egész összeállása súlyos kétségeket támaszt; határozottan nem derül ki, hogy mi az író lényeges közlése az érdekes és jó könyvön kívül, amikor pedig a mondanivalóra mindent felsorakoztat a regényben. A forma így azután végleg kísérlet, mert kísérlet az, ami kétségeket támaszt s csupán tükröt akar mutatni s a többit rábizza, a „ki hogyan látja“ kényelmére és anarchiájára....

Igaz, a regény része egy nagyobb egésznek. Ám ez a rész „önmagában is egész“, mint Németh László a regény lezárása után megjegyzi, s ha nem is jegyezné meg: a regénynek szükségszerűen vége, formailag lezárt, a hős, a kis Jó Péter egy csomó szorongás, összeütközés és harc után elérte a célját, mehet iskolába: tehetős, jómódú gazdaember apja akaratára ellenére nem marad a „gané“ mellett, tanulhat. Jó de kinek van igaza? (Neki? Az apjának? Ez nem derül ki, Ebben a regény nem foglal állást. A két ellenfél egyforma erővel és tartalékokkal vonul fel, s akármelyik igaza mellett döntünk, ez a döntésünk kívülről s nem a regény világából veszi az érvet. S vajjon — s itt az önelvű íróra apellálunk — szólhat-e az érv *kívülről*, amikor a formákat épp az teszi formákká, hogy önmagukban teremtenek *egész* világot.

Hogy konkrétan beszéljek: én is így kocsiztam fel Pestig iskolába s vajjon igazam volt-e? S ha én tudom is a választ: a regény sohasem adhat csak az egyénnek igazat. A regényben az egyén nem jelentheti csak önmagát. A regényben az egyén csak úgy lehet egyén, ha egyuttal azt az általános kérdést jelenti, amit társadalma teljes összefüggésében felvet a sorsa. Persze: tanulni kell, különösen egy Magyarországon. Mi is azt mondjuk: kocsiztatok csak magyar falvak gyermekei fel az iskolákba! De Jó Péter sorsa, *igy* és *ma* nem egy valódi magyar társadalmi regény tárgya.

Kétségtelenül rokonszenves, sőt ígész Jó Péter iskolába húzó vágyódásának ezer érzékkel megragadott lélektani, tárgyi bonyolítása. Mind ebben semmi hiba. Megejtő annak a kifejtése is, ahogy az apa végre, meggyőződése ellenére, a gyermek akaratának enged, mint ahogy megejtő a lelki bonyolultságok szülte emberek köztj légkör tárgyasítása s a regény nyugodt, apró munkát apró munkára tetőző, az életvalódisá-

got sehol el nem vétő írói megmunkálás. Ám a tárgy nem a lényeges magyar kérdésre utal. Ez a tárgy megmarad egyéni kérdésnek, mert a magyar kérdés nem az, hogy Jó Péter tehetős gazdagyerekek tanuljon-e (mert mind tanul s tanuljon is s csak kivételesen nem tanul pár s ez a kivétel nem kérdése a magyar társadalomnak), hanem az igazi magyar kérdés azoknak a parasztgyerekeknek a kérdése, akik apjuk szándékával se tanulhatnak, mert az életfeltételeik nem engedik. Ugy ahogy Németh László beállítja tárgyát a regény lényeges társadalmi utalása deformált, sőt elvont: az egész csupán Jó Péter ügye, ami minden rokonszenvünk mellett is, mint társadalmi kérdés, semmitmondó: a mai magyar életnek nem kérdése. Vonzó sikerülés a mű, de ennél semmivel se több. A Németh Lászlói vágy: az elmaradhatatlan nagy magyar reformmunka kötelességeinek elosztása az irodalomra is, itt nem jelentkezik s ha jelentkezni véli Németh László, úgy téved. A regény célzataiban elvetélt és konstruált. Nem erről van szó. A regény véglegesen — kísérlet. A tulajdonképpeni tárgyát nem ragadta meg. Holott...

Holott, mint írói teljesítmény elsőrangú, mert ha a mese ösztövére is, a finom mivű harc, ami a regényben folyik s ahogy eldől, mesteri. S bármilyen keskeny a medre, sok a figura: belekerül az egész család, cselédek, rokonok, idegenek s valamennyi teljes életközletről. Még a kor, az időpont is biztosabb, mint Németh László eddigi regényeiben s főleg kirajzoltabbak a társadalmi vonatkozások. Már megirtuk egyszer, hogy Németh László írói ösztönei épebbek, mint az elméletei s ez az ösztön itt különösen a társadalmi tudat kirajzolásában eleven. Egyébként is történt változás. A megelőző két regény után ez csupa mérséklés és egyszerűsödés. Minden szűkebb lett, de minden élesebb. A korábbi széles periodizálást felváltotta a mozaikrakás technikája. Türelme még nagyobb, nyugalma is személytelenebb, de még minden az ő szemével jelentkezik s bár figuráiba való süllyedése mély, átható intellektusa valamennyin kihajt. Regényíróink közül még mindig ő a legszubjektivebb. Tárnya is ezért másul el.

Mindenesetre a mai magyar irodalom tévedései közé tartozik Németh László regényírói működésének agyonhallgatása. Ez a magatartás annál indokolatlanabb, mert Németh László írói működése épp azt a szakadást hidalja át, ami a legújabb magyar irodalomban az urbánus és népi írók szigorú különválasztásában bekövetkezett. (G. G.)

EGY ÍRÓ KÉT KÖNYVE. Merje valaki mondani, hogy Szlovenszón keserves napokat él a könyv és az író! *Bihari Mihály* ime két könyvvel jelentkezik egyszerre a piacon: *Tisztelettel értesítjük...* Színmű 3 felvonásban és *Selyemcukor*. Vidám irások. (Mindkettő: *Pallas* kiadás, *Eperjes*). Ahol egy írónak egyszerre két könyve jelenik meg, ott nem lehet ok a panasza. Külsőleg és látszatra tényleg nem lehet ok, de ha belekóstolsz e könyvekbe: selyemcukor ellenére keserű ízű érzés, mert ez a két könyv egy jottányival sem gazdagítja irodalmunkat. A látszólagos gazdagság — egyszerre két könyv! — csak kirívóbban utal értékszegénységünkre.

Színmű könyvalakban: ezt a luxust kevés író engedheti meg magának. Pedig Szlovenszón érdemes volna ez a luxust bevezetni. Mert nemcsak lírikusaink vannak, de voltak — drámairóink, kísérletezők, felfigyeltetők, irodalmi igényűek és irodalmi értékűek. Csak visszafelé kell pergetni a filmet, hogy megértsük: mit veszítettünk az elkallódott, könyvalakban meg nem jelent drámákkal. Merényi Gyula halállírás torzói, Lányi Menyhért intellektuális természetessége, Földes Sándor expresszionista kísér-